

HOL A HATÁR? VAN-E HATÁR?

Faktográfiai és bibliográfiai adatközlés

Domokos Miklósné

Központi Statisztikai Hivatal

Több, mint egy éve már, hogy BALÁZS SÁNDOR: *Faktografikus tájékoztatás – direkt információ – adatközlés* című, sok problémát felvető, széles áttekintésű cikke megjelent (TMT, 28. köt. 1981. 8–9. sz. p. 329–336.). Tulajdonképpen folytatni szeretném a cikk gondolatfűzését, megerősítve azt a következtetést, melyet összefoglalásképpen levont: „... a fejlődés követelménye egyre erőteljesebben veti fel a faktográfiai és bibliográfiai tájékoztatás közötti kapcsolatok erősítését, és integrációjuk lehetőségeinek behatóbb vizsgálatát.”

*Faktográfiai információ*nak, illetve faktográfiai tájékoztatásnak sok, különböző típusú információt neveznek. Ne tekintsük most, hogy milyen forrásból ered, milyen kérdésre felel, vagy milyen technológiával szolgáltatják, emeljük ki azt a tulajdonságát, hogy nem a felmerülő kérdésre releváns bibliográfiai forrásokat sorolja fel, hanem a kérdésre *tényadatokat közöl* válaszként.

A bibliográfiai tájékoztatást tehát „kétlépcsős”-nek, míg a faktográfiai „egylépcsős”-nek tekinthetjük, és éppen *e lépcsőfokok száma* az a probléma, mellyel foglalkozni szeretnénk.

A faktográfiai tájékoztatást igénylők köre és igényeik szintje olyan széles skálán mozog, hogy e tekintetben is körül kell határolnom mondanivalómat. A hagyományos, könyvtári referenz-kérdések között mindig voltak és lesznek is olyanok mint: „Mikor halt meg Napoleon?” vagy „Mennyi az ólom olvadási hőmérséklete?”. Ezek a kérdések – bár kétségtelenül rájuk illik a „faktográfiai” jelző – tulajdonképpen, rejtve, a másik típusba is tartozhatnak. A referenz-könyvtáros ugyanis

a) vagy fejből tudja, hogy mikor halt meg Napoleon, és élőszóban közli,

b) vagy a kézikönyvtári polchoz lép, leveszi a megfelelő lexikont, kronológiát vagy egyebet, amelyből megállapítható, és itt dől el a válasz „bibliográfiai” vagy

„faktográfiai” jellege, mert ha ideje engedi, fellapozza és közli a választ, de ha sietős dolga van, a kérdező kezébe nyomja a könyvet, és ezzel „bibliográfiai”-vá teszi a válaszadást.

Az egyszerűsített példa azt mutatja, hogy a *faktográfiai típusú kérdésre bibliográfiai típusú válasz is adható*.

Az említett anomália, a tényadatokhoz való bibliográfiai típusú hozzáférés lehetősége, sőt, kényszere a nagy adatgyűjteményeknél, például a *statisztikai adatok dokumentációjánál* lép fel.

Példaként azért jó a statisztikai adatközlést idézni, mert magasfokú szervezettsége, korszerű technológiai adottságai miatt hinni lehet, hogy az út, amelyet választott – ha kisebb-nagyobb pályamódosításokkal is – de járható. Jogosan vonhatunk le tehát hasznos következtetéseket a faktográfiai adatközlés kérdéseit vizsgálva egy, saját életképességét működéssel bizonyító rendszerből, attól a reménytől vezettetve, hogy a bibliográfiai tájékoztatás is a szervezettség és a korszerű eszközök fokozottabb igénybevétele felé halad.

Tekintsünk bele röviden a statisztikai adatok dokumentációjának rendszerébe, hogy az egyezések és a különbözőségek világosan megfogalmazhatókká váljanak.

A meta-információrendszer

A *meta-információrendszer* az információs rendszerek olyan speciális típusa, melynek tárgya (tárgyrendszere) *más információs rendszerek együttese*. Azaz: információs rendszerekre épülő információs rendszer.

(Könyvtári analógia: másodfokú bibliográfia.)

A statisztikai apparátus világszerte olyan adattömeget gyűjt be és tárol, amelynek tartalma segédeszközök nélkül nem áttekinthető, nem kezelhető. Ezek az adatok különböző hordozókon helyezkednek el:

kérdőíveken, a begyűjtés eredeti állapotában, gépi adathordozók különböző fajtáin, eredeti állapotukban vagy feldolgozva, csoportosítva, különböző kiadványokban publikálva.

Végső cél az, hogy egy meta-információrendszer segítségével az adatkereső, tájékozódó statisztikus megállapíthassa, hogy

adott témakörben vannak-e adatok,
ezek az adatok hol találhatóak meg.

(Könyvtári analógia: jeladó szolgáltatás – eredeti-szolgáltatás.)

A probléma fenti felvázolása teljesen csontvázszá soványított, valódi mélységét és kiterjedését azonban talán érzékelteti az, hogy a statisztikai tájékoztatás meta-információrendszerének kidolgozására külön Unesco munkabizottságot hoztak létre 1980-ban, és a *METIS* (*Metainformation System*) elmélete, szerkezeti felépítése, céljának, szerepének megfogalmazása, alkotóelemeinek köre, információkereső nyelve(i) még bizonyos mértékig a keletkezés állapotában vannak.

Az adatok előbb említett sokféle tárolási módja miatt annyiféle „katalógust” kell építeni, ahány adattároló rendszer van, e katalógusok verbálisan írják le az adatok tartalmát, azonosítják az adatot, és utalnak tárolási helyére.

(Könyvtári analógia: bibliográfiai leírás, tartalomfeltáró ETO-jelzet, raktári szám a katalóguscédulán.)

Ha e katalógusok és az általuk leírt adatok különálló, különböző információkereső nyelveket használó rendszereket képeznek, akkor a kereső, tájékozódó ember elveszíti azt a lehetőséget, hogy az azonos témájú, kérdésére releváns adatokról egyidejűleg, egy lekérdezéssel szerezzen tudomást.

(Könyvtári analógia: adott téma irodalmának összeszedése könyvekből, folyóiratcikkekből, kutatási jelentésekből stb.)

A meta-információrendszer célja az, hogy a *különböző katalógusokat egyetlen rendszerbe foglalja*, megteremtse a kapcsolatot az egyes katalógusok között. Az összekapcsolás funkcióját egy közös információkereső nyelv látja el, amely bizonyos mértékig strukturált, de tezauszusznak nem nevezhető, tárgykörökből, tárgyszavakból és a köztük értelmezett kapcsolatok bizonyos fajtáinak jelöléséből épül fel.

(Könyvtári analógia: rubrikátor–tezauszus illetve BSO–ETO.)

A statisztikai adatok (illetve: a statisztikai adatokból képzett dokumentálható alapegységek, hiszen minden adat teljes mélységben való dokumentálása épp olyan képtelenség, mint egy szakkönyv mondatonként való feltárása. Az alapegységek képzése és a feltárás mélységének egységesítése olyan kérdések, melyekről sokat lehetne írni, de jelen mondanivalómhoz nem kapcsolódik) meta-információs rendszere tehát egy közös információkereső nyelv segítségével kapcsolja

össze a különböző katalógusokat. Ezek általában kötetkatalógusok, KWOC-index szerkezettel.

A „dokumentálható alapegységek” – amelyek adatgyűjtő kérdőívek kijelölt részeire adott válaszok, mágnesszalagon tárolt statisztikai mutatók, statisztikai kiadványokban publikált adattáblázatok vagy azok részei – az információkereső nyelvvel való feltárás előtt szöveges megfogalmazást kapnak, faktografikus jellegük felolvad egy rövid, tömör, természetes nyelvű leírásban. Ez a rövid „rezümé” a feltárás alanya a továbbiakban, ehhez rendelik az információkereső nyelv tárgyszavait és tárgyköreit.

A statisztikai adatkódolást az adatok egyéb módon kezelhetetlen tömege terelte erre az útra, tehát mennyiségi okok vezettek a kétlépcsős „meta” tájékoztatási rendszer megszületéséhez. Nem lehet olyan tájékoztatási rendszert építeni (azaz: lehetne, de költsége átlépné az ésszerűség határát), amely a kérdésre azonnal az „adat”-ot szolgáltatja. Az adattömeg nagyságához szükséges „egylépcsős” tájékoztatásra alkalmas katalógus szintén átlépné az ésszerűség, kezelhetőség mértékét. (Képzeljünk el egy telefonkönyvet, melyben Európa minden telefonelőfizetője szerepel. Ilyen szerencsére nincsen. Először meg kell tudnunk, hogy a felhívandó melyik ország melyik városában lakik, majd – második lépcsőként – előkeresni az illető város telefonkönyvét.)

Különbség vagy hasonlóság?

A működő faktográfiai adatkereső rendszernek, a statisztikai adatok meta-információrendszerének most azt az egy tulajdonságát emelem ki, hogy milyen módon dokumentálja és keresi az adatokat?

- Több, egymással valamiképpen összefüggő adatot összefoglalóan megnevez, természetes nyelven leír.
  - A leíráshoz egy tárgyszójegyzékből tárgyszavakat rendel.
  - A tárgyszavak alapján KWOC-indexet épít, ahol a leírások annyiszor szerepelnek, ahány tárgyszó elemzi őket.
  - A leírások után (minden megjelenésükkor) azonosító kód áll, melynek segítségével egy másik, az azonosítók szerint rendezett katalógusból meg lehet állapítani a leírás által összefoglalt adatok „tartózkodási helyét”.
  - A „tartózkodási hely” ismeretében, számítógépi manőverek segítségével megjeleníthető (papíron, képernyőn stb.) maga a kívánt tényadat.
- Hogy végzi ugyanezt a folyamatot általánosságban egy elvi bibliográfiai adatkereső rendszer?
- Egy dokumentum tartalmát a címe összefoglalóan megnevezi, természetes nyelven leírja.

- A leíráshoz (címhez) egy tárgyszójegyzékből tárgyszavakat rendel (legyen e jegyzék tezaurusz, tárgyszó-jegyzék vagy ETO-táblázat).
- A tárgyszavak alapján valamilyen keresőrendszert épít (KWOC-index, tárgyszókatalógus, ETO-katalógus), ahol a leírás (a cím) annyszor jelenik meg, ahány tárgyszó jellemzi.
- A leírás (cím) után minden megjelenéskor azonosító áll (raktári szám vagy rekordazonosító), melynek segítségével a címhez tartozó dokumentum tartózkodási helyét megállapíthatjuk, tárolási technikájától függően, többféleképpen:
  - az azonosítók szerint rendezett katalógus analógiája hagyományos esetben a raktári polc,
  - gépi tárolás esetén a rekordazonosítók szerint rendezett mágnesszalag.
- A tartózkodási hely lokalizálása után a dokumentum megjeleníthető
  - polcra való leemeléssel,
  - gépi kinyomtatással.

Tekintsünk el most a hasonlatok sántításaitól és egyszerűsítéseitől, hiszen a dokumentumok tartalmi feltárása nem a címük alapján szokott történni, és a számítógépi tárolás legfeljebb rövid rezümét szolgáltat, nem dokumentumot. Az általánosítás és szimplifikálás a két folyamat nagy hasonlóságának szemléltetését szolgálja, élesre szeretné állítani az olvasó számára a párhuzamot.

A két leírt információkereső folyamat hasonlósága alapján a következő tanulságokat és következtetéseket vonhatjuk le:

- A faktográfiai adatkereső rendszer úgy tudott a hatalmas feladattal megbirkózni, hogy – mintegy az idősebb testvérétől tanulva – a bibliográfiai adatkere-
séssel analóg módszert választott, a számok, tényada-
tok természetes nyelvű megnevezésével, sűrítménnyé fogalmazásával.
- A faktográfiai adatkere-
sést mennyiségi okok készítet-
ték a többlépcsős meta-rendszer felépítésére, és a gépi
adattárolás magasszintű megoldására. Itt a „fiatalabb
testvér” példája kell, hogy elgondolkoztasson: a sokat
emlegetett szakirodalmi információrobbanás hasonló
jövőt vetít a bibliográfiai keresőrendszerek elé.

A cikk elején azt írtam, hogy a tájékoztatás egy-egy többlépcsős voltával szeretnék foglalkozni. Végére érve, úgy tűnik, hogy a tájékoztatáshoz szükséges lépések száma nem adható meg egyértelműen a tájékoztatás típusának függvényében, külön kell vizsgálnunk a tájékoztatást kérő olvasó és a tájékoztatást nyújtó (könyvtáros vagy információs rendszer) szempontjából. A tájékozódó, olvasó számára a kapott információ egylépcsős, ha nem-bibliográfiai, közvetlen választ kap a feltett kérdésre, és két- (vagy több) lépcsős, ha felvilágosítást kap arról, hogy hol kereshet tovább.

A tájékoztató személyek illetve a tájékoztatási rendszer operációs lépéseinek száma a rendszer felépítésének módjától, összetettségétől, automatizáltságától függ, vonatkozzék bár a kérdés tényadatra vagy szakirodalmi dokumentumra.

Ha a rendszer olyan, hogy a felhasználó maga üzemelteti, akkor az ilyen szétválasztás érvényét veszti.

Bizonyos, hogy a faktográfiai és bibliográfiai típusú keresőrendszerek építői, karbantartói nagyon sokat tanulhatnak egymástól, a faktográfiai adatkérésnek célszerűbb, hajlékonyabb információkereső nyelvre, a bibliográfiai adatkérésnek szabályozottabb, összehangoltabb automatizálási törekvésekre volna szüksége.

A tapasztalatcsere nem igényel útiköltséget ésapidíjat, néhány villamosmegállót kell csak megtenni.

DOMOKOS Miklósné: Hol a határ? Van-e határ?

Faktográfiai és bibliográfiai adatképzés

A cikk összehasonlítja a faktográfiai és bibliográfiai jellegű adatképzés jellegzetességeit és felhasználók körét, majd bemutatja a faktográfiai adatokból való tájékoztatás ún. meta-információrendszerét. A fejlődés trendje azt mutatja, hogy az adatképzés terén elmosódik a különbség a kétféle típusú tájékoztatás között.

* * *

Mrs. DOMOKOS, M.: Where is the border-line? In there any border-line?

Factual and bibliographic data documentation

The characteristics of factual (called also factographic) and bibliographic information systems together with their respective user groups are compared. The meta-information system for factographic data is described. The development trends indicate that the difference between the two types of information systems is vanishing gradually.

* * *

ДОМОКОШ, М.: Где граница? Есть ли граница?
Фактографические и библиографические системы документации

В статье сравниваются особенности и круг потребителей информационных систем фактографического и библиографического характера. Затем описывается т. н. мета-информационная система, базирующаяся на фактографических данных. Тренд развития показывает постепенное исчезновение между двумя типами системы документации.

* * *

*Frau DOMOKOS, M.: Wo ist die Grenze?
Gibt es überhaupt eine Grenze?
Faktographische und bibliographische
Datendokumentation*

Im Artikel sind die Charakteristiken und die Bezieher der Datendokumentationen faktographischer und bibliographischer Art verglichen. Sodann wird die Informierung und ihr sog. Meta-Informationssystem beschrieben. Der Entwicklungstrend weist darauf hin, dass auf dem Gebiet der Dateninformation die Unterschiede zwischen den beiden Typen von Informationsdarbeitung stets weniger markant werden.

* * *

Kedves Olvasónk!

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár az idén ünnepli meg fennállásának századik évfordulóját. Ehhez kapcsolódva különgyűjteményt szeretnénk kialakítani az OMIKK, illetve elődei kiadványaiból.

A különgyűjtemény – szándékunk szerint – magában foglalná az intézmény összes monografikus kiadványát, az általa kiadott időszaki kiadványok első és különtípe változásait tükröző számait, valamint minden egyéb olyan dokumentumot (ismertetés, cikk, tanulmány, térkép, kézirat stb.), amely az intézmény működésével kapcsolatban van.

Feltételezzük, hogy kedves olvasóink közül sokan rendelkeznek az intézmény egy-egy régebbi kiadványával, illetve rá vonatkozó dokumentummal. Amennyiben támogatni kívánják törekvésünket, kérjük szíveskedjenek gyűjteményünk számára rendelkezésre bocsátani ezeket a relikviákat. Különgyűjteményünk számára ily módon a felszabadulás előtti és az 1945–1960 közötti dokumentumokat szeretnénk mindenképp megszerezni, ami elkerülhetővé tenné a szóban forgó dokumentumok törzsállományunkból való kivonását.

A felajánlott dokumentumokat – szívességet előre is köszönve – *Maurer Péter* gyűjti össze (OMIKK, Bp. Pf. 12. 1428, I. em. 103-as szoba, tel.: 335-784 vagy 336-300/146. mellék), aki – értesítésre – készséggel ad bővebb felvilágosítást akciónkról.

A gyűjtemény – elkészülte után – természetesen minden érdeklődő számára megtekinthető és helybenolvasás útján hozzáférhető lesz.

Futala Tibor
az Országos Műszaki Könyvtár
igazgatója